

Дарја Војводић / Дојчил Војводић

Филозофски факултет, Новом Саду

„Боље да пропадне село него у селу обичај“

(нека запажања о етнокултурном и духовном наслеђу потомака
„Пилипенде“ и „Кљаке“)

Србима-Крајишницима, који су — да би очували свој биолошки опстанак, национални идентитет и православно духовно наслеђе — били присиљени да током неколико претходних вјекова, а посебно почетком II свјетског рата и крајем XX вијека с породицама напусте вјековно прадједовско огњиште и нађу уточиште и други дом ван своје родне груде, или, пак, да — уз огромна одрицања и несвакидашње жртве — смогну довољно снаге и храбрости да истрају и о(п)стану на својим кућним праговима и уз гробове предака, без обзира на муке и недаће које су их — ни криве ни дужне — пратиле у свим мутним и суровим временима на злосретној, нестабилној балканској граници између Истока и Запада, вјековима оптерећеној сумњивим политичким интересима, дубоким међурелигијским подјелама и честим ратним сукобима и разарањима.

*Традиција је жива вјера мртвих;
и традиционализам је мртва вјера живих.*

Јарослав Јан Пеликан

Сажетак: У раду се у општим цртама разматрају специфична обиљежја етнокултурног и духовног наслеђа (првенствено са аспекта слављења породичног празника — крсне славе) православног и католичког становништва једног сјевернодалматинског села, као и узроци и посљедице његовог погоршаног суживота у кризним периодима. Дају се поједини фрагменти из културне и политичке историје села, као и религијске и језичке праксе те етикецијских и фолклорних особина његових становника, прикупљени из различитих извора. Описују се и анализирају тенденције убрзане разградње једне локалне и регионалне биконфесионалне заједнице на размеђу XX и XXI вијека, као и узроци нестанка „преко ноћи“ православне културне баштине и њеног изворног носиоца — српског народа, али и трагови очувања православне традиције код католичког становништва на простору сјеверне Далмације.

Кључне ријечи: етнокултурно и духовно наслеђе, крсна слава, српска свечачка антропонија, православно, католици, Срби, Хрвати, опште и специфичне језичке особине, унијаћење и католичјење, ратни сукоби, село Раштевић, сјеверна Далмација.

Општепознато је да је *слава* (*крсна слава* / *крсно име* / *светици* / *светио* / *свечари* / *блајдан*) — породични празник којим се прославља светац, као заштитник породице и њен молитвени заступник пред Богом — карактеристичан, у првом реду, за православне Србе. Слава, као традиционални породично-родовски празник, попримила је током вјекова општенародни карактер са специфичном етничком обредном праксом, што се може посматрати и као један од облика испољавања духовног и етнокултурног наслеђа, које у одређеној мјери представља симбол националне самосвијести и идентитета код Срба.¹

¹ Срби се нарочито поносе својом славом, што воле да истичу као своју уникатну особину, карактеристичну само за њих. Такав став нашао је одраза и у народном стваралаштву, како у оквиру паремии-

Такав, специфичан у етнокултурном и духовном погледу положај међу православним и уопште хришћанским народима може се дијелом објаснити и историјским околностима у којима је живио српски народ. У вези с тиме треба истаћи да су на свеколикој територији која се налазила под утицајем некада моћне српске државе на челу са династијом Немањића (посебно за вријеме управљања државом и црквом њених најистакнутијих представника у XII и XIII вијеку — Растком и његовим оцем Немањом, познатим као Свети Сава и Симеон, када је Православље на Балкану достигло највише домете духовног процвата) важан елемент културног и духовног живота били обреди, међу којима је значајно мјесто припадало породичном црквеном празнику, чије се слављење посебно стимулирало од стране цркве и државе. Дати утицај — како политички тако и културни и духовни — на сусједне словенске и несловенске народе наставио се и за вријеме владавине њихових наследника, нарочито у периоду владавине краља Милутина и цара Душана (више о развоју етничке и духовне самосвијести Срба, као и о њиховом културно-политичком и црквено-духовном утицају на сусједне народе и етничке групе вид., поред осталог, у: *Наумов 1989; Толсјој 1989*; уп. такође: *Влашкалић, Војводић 2004*).

Слављење породичног црквеног празника код Македонаца у савременим околностима представља наставак традиције, стечене током вјекова у крилу Српске Православне Цркве, од које се садашња Македонска Православна Црква релативно сасвим недавно самовољно одвојила (прогласивши 1967. године своју аутокефалност), због чега је, као расколничка црква, лишена општења са Помесним Православним Црквама (на територији Македоније — паралелно са овом националном Црквом, непризнатом од стране канонског Православља — постоји и аутономна Охридска архиепископија, која канонски припада Српској Православној Цркви).

Трагови наведеног духовног утицаја, тј. слављења породичног празника, могу се данас срести и код Бугара, као и код несловенских народа, који живе у непосредном сусједству са Србима — код Румуна и Албанаца (у првом реду, код православних Албанаца).

Такође, треба додати да славу слави и један дио Хрвата-католика (нарочито у Далмацији), а да се код многих Словена-муслимана (чији највећи дио данас живи у Босни и Херцеговини, Црној Гори и Рашкој области у Србији) сачувало сјећање на овај празник, што на посредан начин указује на етничко (српско) и вјерско (православно) поријекло и једних и других. О томе колико је важан сегмент у животу православних хришћана — Срба слављење „свога“ свеца говори и чињеница да су се они приликом прихватања друге вјероисповијести, по правилу, веома ријетко одрицали овог традиционалног духовног обреда. Дату тврдњу могу да поткрепе и подаци који се могу наћи и данас, прије свега у Далмацији, гдје је највећи дио становништва, које је послје прихватања нове, католичке вјероисповијести (за вријеме владавине Млетака и Хабсбурга, посебно почев од друге половине XVII па све до краја XIX вијека), настојећи да сачува своје праједовске обичаје, наставио да, поред осталог, слави и свога породичног свеца.

лошког наслеђа (посебно у народној изреци: *Гдје је Србин — тамо је и Слава*, односно: *Гдје је Слава — тамо је и Србин*) тако и у оквиру поетског израза (нпр. у народној пјесми, у којој се, поред осталог, велича и значај Св. Саве у слављењу датог празника: *Нико нема шио Србин имаве: / Србин има своју крсну славу, / Крсну славу и Свейшоа Саву...*); више о слави и другим празницима и обичајима код Срба вид., поред осталог у: *Ардалић 1900-1928; Вук 1957; Недељковић 1990; Моја слава 1997; Сићанковић 2002; Калезић 2005; Маринковић 2005; Кончаревић 2006; Мајдин 2006; Ајдачић 2007; Драјић 2008; Маројевић 2009.*

О томе врло упечатљиво говори и наше следеће истраживање у сјевернодалматинском, равнокотраском селу Раштевић, удаљеном 10-ак км од Јадранског мора, које граничи са Буковицом, односно њеним „срцем“ (општинским центром) Бенковцем, као и сусједним селима, смјештеним на ободима његовог катастарског атара — Запужанима, Шопотом, Кулом Атлагић, Корлатом, Надином, Полачом и Јагодњом (а релативно близу су и друга већа сјевернодалматинска средишта, према којима село гравитира: Биоград н/м — 10-ак км ка југу, Обровац — 20-ак км ка сјеверу, Задар — 30-ак км ка западу, Кистање — 30-ак км ка истоку и Книн — 60-ак км ка истоку).

У овом селу, у којем су до посљедњег, грађанског рата (1991-1995) релативно сложено живјели Срби (православни) и Хрвати (католици), гдје је било много мјешовитих бракова и блиских међунационалних родбинских односа и гдје су славу, као породични празник, славиле све породице без изузетка, с напоменом да је највећи број Хрвата-католика обиљежавао своје славе по новом, Грегоријанском календару. Тако, рецимо, ако су Срби (породице са презименима Ђатовић, Војводић, Вујасиновић, Опсеница, Цупаћ) славили Св. Николаја Чудотворца Мирликијског 19. децембра (т.е. 6. децембра по старом, Јулијанском календару), онда су Хрвати (породице са презименом Шопић и Бановић) овога свеца славили 13 дана прије, т.е. 6. децембра (што се формално подудара са старим стилем). Треба, међутим, додати да су поједине католичке породице славиле свој црквени породични празник заједно (у исто вријеме) са православним породицама, као што су то, на примјер, чинили католици са презименом Јурјевић, који су празник Св. Георгија (*Ђурђевдан*; католици га зову — *Јурјевдан*) славили као и све православне породице (са презименима Бегвић, Врућинић, Пуповац, Штрбац), тј. 6. маја; разлика је била само у томе што су водоосвећење (освећење водике) пред славу или освећење кољива, вина и славског колача (погаче) на сам дан славе вршили различити свештенослужитељи: код православних — православни свештеник, а код католика — католички свештеник (жупник).

Наведене специфичности религијског живота упућују на то да католици у Далмацији славу не славе случајно, односно да су тај породични празник, по свему судећи, наслиједили од својих предака-православаца, који су у одређеном периоду стицајем разних околности прихватили римокатоличку вјероисповијест.

До таквог закључка може се, поред осталог, доћи на основу података о сеоској цркви у Раштевићу, посвећеној Св. Георгију (католички назив је Св. Јурај, а сељани су је донедавно, као православци тако и католици, најчешће звали Св. Ђурађ), која је према ранијим свједочењима старијег становништва² била православна.

² Већину информација о животу православног и католичког становништва у Раштевићу један од аутора (Дојчил Војводић) је својевремено добио од очеве мајке, покојне баке Гргице, која је, живећи од првих дана своје удаје (односно вјенчања са дједом, Павлом Војводићем) у складу са православним канонима (иако је поријеклом била из некад поунијађене породице Јурјевић, која је славила Ђурђевдан по православном календару — 6. маја), у селу била позната не само као врстан познавалац народног духовног блага (многобројних јуначких народних пјесама, прича, пословица, загонетки и узречица), већ и свих правила и обичаја, везаних за исповиједање православне вјере; она је, поред осталог, строго пазила да се недјељом или на велике црквене празнике не обављају никакви послови, нарочито у пољу, а посебно је водила рачуна о понашању млађих (прије свега, унучади) за вријеме постова, што они и нису баш увијек примјећивали, осим када се изрекне нека забрана, као, на примјер, пред сам крај трапаве (сиропусне) седмице, тј. уочи Великог, Ускршњег поста, када, казујући разне приче и пословице и завршавајући вече игром „загонетања“ и „одгонетења“, унучадима, окуљеним око огњишта или шпорета, строго саопшти: „*Од суйра нема више зајонетања!*“ (што дјечи и није било баш право, и што у тешка срца прихватала).

Она је припала католицима највјероватније у вријеме унијаћења крајем XVII или у првој половини XVIII вијека³, тј. у вријеме када су Срби и њихове духовне вође — свештенослужитељи водили огорчену борбу против католичења православног српског живља на тим просторима (па и шире — све до Боке).⁴

На православне темеље ове цркве упућује њен положај и изглед, типичан за старе православне храмове у Далмацији (као што су, на примјер, православни храмови, посвећени истом свецу /Св. Георгију/ у Биљанима Горњим /1537. год./, Смоковићу /1567. год./ и Исламу Грчком /1675. год./ или, пак, стари храм Преноса Моштију Св. Николе /1446. год./ у Кули Атлагић, односно црква Св. Апостола и Еванђелиста Луке /1524. год./ у Островици) са траговима (одавно преуређеног) православног олтара, са (дјелимично очуваним) фрескама и ћириличким натписима на црквенословенском језику (који су 1971. године за вријеме хрватског „маспока“ и „пробуђене“ националне свијести прекречени), са неколико сачуваних православних икона (од којих су двије-три биле украдене током посљедњег рата, с циљем да се препродају, али су касније, ипак, враћене), као и близином православног гробља, које је, иако одвојено од католичког, готово спојено у једну цјелину са њим (а гробови појединих православних породица се налазе тик уз цркву, тј. у најужем центру католичког гробља). До рата (1991–1995) звона на цркви су се оглашавала не само за вријеме сахрана католика већ и за вријеме сахрана православца (данас тога више нема, а и православних Срба тамо је остало веома мало — практично, на граници биолошког нестанка). Поред тога, једно (мање) од два звона на цркви колоквијално се називало православним. На православно поријекло храма указивала је и многобројност мјештана који су славили Св. Георгија (коме је и посвећен храм), а међу њима и један дио католичког живља (15-ак породица са презименом Јурјевић), који су заједно са највећим бројем православних Срба славили ову славу искључиво по Јулијанском календару, тј. 6. маја. Овоме свакако треба придодати и специфичан, пијететски однос према сеоском храму познатог (и поштованог како међу католичким тако и православним становништвом)

Неке податке о овој теми провјерили смо и код других информаната, од којих посебно издвајамо очеву сестру Љубицу Бегић (рођ. Војводић), којој се топло захваљујемо на корисним и подродним информацијама.

³ Послије губитка цркве Србима из Раштевића је службено за вјерске обреде од стране Српске Православне Цркве додијељен (препоручен) стари храм Св. Николаја, Мирликијског Чудотворца (освећен 1446. год.) у сусједном селу Кула Атлагић (насељеном углавном православним живљем), гдје су се они крштавали и вјенчавали, а што су могли да обављају и у храму Рождества Св. Јована Претече и Крститеља (освећеном 1590. год.) у Бенковцу, гдје је, да додамо успут, послије II свјетског рата већина Срба-Раштевићања (међу којима и један од аутора ових редака) крштена.

⁴ У тој неравноправној борби са агресивним унијатским притисцима Ватикана (који су од стране Римске курије претходно били и „озваничени“ оснивањем језуитске, прозелитске Конгрегације за пропаганду вјере /*Sacra Congregazione di Propaganda Fide*/, о чему свједочи була папе Гргура XV „*Inscrutabili Divinae Providentiae*“ од 22. јуна 1622. год.), када су српски свештеници и калуђери често прогањани и затварани, а Србима одузимане цркве и даване римокатолицима, посебно су се истакла двојица свештенослужитеља: (1) слободољубиви и самопожртвовани парох Петар Јагодић Курица из Биовчина Села код Кистања (познат као вођа устанка из 1704. године против репресије млетачке власти), који је у млетачкој тамници провео око 40 година, одакле је, измучен, болестан и слијеп, пуштен тек пред смрт (упокојио се 1749), и (2) најчувенији Србин на тим просторима у XVIII стољећу, многострадални и до самопрегора одан одбрани своје православне вјере и намученог српског народа, протојереј и парох бенковачки, а касније епископ далматински Симеон Кончаревић (предак др Ксеније Кончаревић, професора Православног богословског факултета у Београду), родом из села Карин код Бенковца, којег су млетачка власт и Ватикан прогласили опасним државним непријатељем и велеиздајником, због чега је прогнан из Далмације, а он је уточиште нашао, а гдје би и могао другдје у то вријеме, у православној Русији, у граду Кијеву, гдје се и упокојио 1769. године (више о томе, као и о унијаћењу и католичењу у Далмацији, вид., поред осталог: Јачов 1983; 1984; 1986; Исџина 1988: 25-26; Милаш 1989; Бојовић 1993; Гавриловић 1993; Берић 1996; Борак 1998; Кончаревић 2000; Јефџић 2002; Влашкалић, Војводић 2004: 209-210).

у бенковачком крају католичког свештеника, односно жупника (са епитетом „народног попа“) дон Шимуна Торбарину (родом из села Дебељак код Задра), који је, службујући у Раштевићу и другим мјестима у бенковачкој општини више од пола вијека, до краја живота (тј. све до почетка ратних сукоба почетком 90-их година прошлога вијека, када је безуспјешно покушавао да помири тада још незарађене стране) прије почетка недјељне литургије (мисе) у част православних темеља храма читао православни оченаш на црквенословенском језику.

Треба напоменути да је у Раштевићу некад постојала и друга црква, која се налазила око 1 км источно од (садашње) цркве Св. Георгија / Јурја. На том локалитету (мјештани га зову Грудине) могу се још увијек препознати остаци некадашње цркве (углавном громиле обрађеног и полуобрађеног камена потпуно посивјелог усљед дуготрајне, вјековне изложености сунцу, вјетру и киши), као и старо гробље, одавно прекривено дебелим слојем обрадиве земље, гдје је донедавно био маслиник и виноград православне породице пок. Игњатије Тепше; сада, послје изумирања те породице крајем XX вијека (према нашим сазнањима живо је само двоје унучади, који су од раног дјетињства здружени негдје у Аустралији), земљу (као ограђени пашњак) запосјели су Хрвати-католици из сусједног „вароша“ Бркљаче. О тој цркви писаних података, по свему судећи, нема (осим ако се узме у обзир претпоставка да је то она црква у Раштевићу која се спомиње у извјештајима нинских бискупа Ватикану; у вези с тиме вид., поред осталог, прилог у: *Истџина* 1988: 10). Може се претпоставити да је она припадала римокатолицима (који су се, усљед продора Турака у Далмацију /о чијем присуству свједоче и два очувана ћемера у селу — засвођене турске штале, коњушнице/ и вођења ратова Млетачке Републике с њима, с тог подручја иселили у вријеме масовних миграција — највјероватније током XVI и XVII вијека), тим више што се село Раштевић (као насеље на граници између Млетачке Републике и Угарско-Хрватског Краљевства и као посјед млетачког поданика, богатог Задранина Ивана де Грисогониса /Ivan de Grissogonis/⁵, а који је кнез Крдавски Тома Курјаковић незаконито запосјео око 1460. године, због чега је дуго вођена и судска парница) спомиње у писаним документима још у првој половини XV вијека (*Дукале и штерминације II: lib. II / f. 40v, br. 633; f. 47v, br. 659; f. 67r, br. 728; f. 106v, br. 854/*; више о томе вид. *Лукишић* 2004).

На православно поријекло католика у селу упућују и подаци о католичењу појединих породица, о којима смо сазнали из прве руке — од старијих мјештана. Наиме, последње католичење православних Срба у селу за вријеме Аустро-Угарске монархије десило се почетком XX вијека, када је једна породица из „братства“ Тепша, због велике неимаштине и глади, прихватила римокатоличку вјероисповијест.⁶

⁵ Додајмо да је племићка породица Грисогонис (Grisogono — итал. верзија наведене латинске изведбе / Grissogonis/ грчког презимена Chrysogonos / Grisogonos) била једна од најпознатијих задарских породица (о чему, поред осталог, свједочи и палача *Grisogono-Vovo* у Задру). У везу са овим презименом може се довести и назив *Кршевица*, тј. предео Раштевића забиљежен у земљишним књигама к.о. Раштевић (дати назив изведен је или из опште именице *кри* или из словенске варијанте овог презимена, односно уобичајеног католичког народног имена у Далмацији — Кршеван).

⁶ У селу се причало да је цијена преласка на другу вјеру за ту породицу била врло мала: по једнима — 100 литара маслинова уља, по другима — само 10 литара уља, а по трећима — једва „получак“ (око 15-ак кг) „врменте“ (кукурузног зрневља). Такође је било познато да је глава те породице тражио опрост од владике далматинског (клечећи на „царском“ друму, којим је владика кроз село путовао кочијом из Шибеника за Задар), али га није добио (по причању старијих мјештана, владика је одбацио ту молбу уз ријечи: „у сваком стаду има понека црна овца, па што не би и код нас било“). Аутору ових редака остао је у живом сјећању дуговјечни брачни пар Василије (који је наслиједио од оца нову, католичку вјероисповијест) и Василија, чија је породица и тада — 60-их година прошлога вијека — била вјероватно најсиромашнија у селу. Њихови потомци су постепено „стали на своје ноге“, сматрају себе Хрватима и католицима, али славе исту славу као и некадашњи православни преци (Св. Козму и Дамјана).

Некако у то вријеме (крајем XIX вијека) у селу је запамћен и други случај, али са супротним резултатом — католик је прихватио православну вјеру. То се десило у сасвим другим околностима, које више имају карактер неписаног правила, него службеног утицаја цркве и њених представника. Наиме, у то вријеме богати брачни пар Раде и Јованка (позната као врачара /“валачица“/ Јока) из православног „братства“ Врућинић, који није имао своје дјеце, усвојио је нећака (чија је мајка била удата за католика Бегића, али се последице ране мужевљеве смрти на позив брата са двогодишњим сином Шимом преселила у родитељску кућу). Тај дјечак је ту одрастао, задржавши само своје презиме (Бегић) и прихвативши ујака и ујну као родитеље, а православну вјеру као своју, тако да, почев од њега (од Шиме ожењеног са православком Милицом из породице Цупаћ), сви потоњи потомци (са типичним православним именима)⁷ и њихове породице и дан-данас служе славу Врућинића — Св. Георгија (Ђурђевдан).

Трећи тип прихватања славе представља статус домазета. Тако се, на примјер, православац Илија Врућинић из споменутог „братства“ Врућинића „отиснуо“ у православно „братство“ Војводића почетком XX вијека (до женидбе је славио Ђурђевдан, а последице женидбе са Митром Војводић — Никољдан, јер је дошао на женино имање, тј. на „темељ“, гдје се та слава слави, а што су наставили и његови потомци). Идентичан случај десило се и 50-их година прошлога вијека, када је Бранко Стјеља из села Биљане женидбом са Милком Тепша стекао статус домазета, а тиме и обавезу и право да он и сви његови потомци слави славу породице (Св. Козму и Дамјана) у коју се укључио.

И код римокатолика постоје такви случајеви. Наиме, католик Иван Бакарић, родом из Земуника Доњег, оженивши се католикињом Јелом Брклјачом и прихвативши њену славу Св. Стјепана мученика као своју, оставио је у наслеђе синовима да наставе традицију слављења овога свеца.

И сљедећи случај везан је за обичај да се „своја“ слава не доноси у „туђу“ кућу. Наиме, католик Јуре Мариновић из села Бргуд (из Буковице), оженивши се непосредно последице II свјетског рата православком Ђуком Штрбац из Раштевића, прихватио је њену породичну славу — Св. Георгија (6. маја), али је задржао право на своју (католичку) вјероисповијест. Слично се десило и у најближем сусједном селу Запужане, гдје је Шиме Кардум, чији су преци, покатоличени у првој половини XVIII вијека, дошли из села Нунић (брдски дио Буковице), приженивши се почетком XX вијека, прихватио православну вјеру, као и српску националност, своје супруге (с новим именом — Симо) и почео да слави, а потом и његови синови, унуци и прауници Св. Архангела Михаила (Аранђеловдан), којег слави велики број породица овог православног села.

Општа правила преласка на другу вјеру или у другу породицу била су сљедећа. Ако супруг долази у кућу супруге, односно таста, он, као домазет⁸, не може да „донесе“ и своју славу, већ слави гастову (женину) славу. Исто тако, ако се неко, из било

⁷ Нпр., један од синова био је Сава, чији су се синови, односно Шимини унуци, звали Никола и Илија (обојица умрли недавно у избјеглиштву — први у Аустралији, а други у Србији), други син — Крсте, а његови син (Шимин унук) — Раде (који се последице хрватске операције „Олуја“, тј. након прогонства 1995. год. са женом вратио у село).

⁸ У Далмацији за такав случај постоји израз *лашћиво* (*гоћи / дошао у лашћиво, живјети / живи у лашћиву*), који је вјероватно некад имао пејоративно значење (јер је у творбеној основи ријеч *лаж*, тј. *лаж-иво*), али је с временом оно неутралисано (пошто мало ко од мјештана овдје препознаје ријеч-коријен *лаж*). Треба додати да у далматинским селима није популарно бити домазет, јер сељани не прихватају у потпуности (као своје) дошљаке, а посебно оне који су се „приженили“, што се често одражава и у погрдним (па чак и вулгарним) надимцима, типа *Дошоња* и сл.

којих разлога, усели у неку породицу, или, пак, наслиједи имање, на којем заснује своју породицу, он обавезно прихвата славу свог новог пребивалишта. Ова (неписана) правила важе посебно за институцију удаје, јер жена у кућу (породицу) у коју се удаје, без обзира на то да ли се ради о истој или различитој вјероисповијести брачних другова, не може „донијети“ своју славу, она „мора“ да слави славу (као и све црквене празнике) свога мужа.

До посљедњег рата у селу готово да није било православне породице која није била у ближним или даљим родбинским односима са једном или више католичких породица, што важи и за католичко становништво, чија је огромна већина била у родбинским односима са православним становништвом. Упркос тој испреплетености родбинских односа, граница између православаца и католика се увијек знала и међусобно прећутно поштовала. Заједнички се ишло на мође (било да је ријеч о пољским радовима, градњи куће и сл.), помагало једно другом кад год је то било потребно. Родбина се посјећивала, посебно за вријеме празновања славе (коју су славили не само православци, већ и сви католици), као и других црквених празника. На славама су се пјевале исте пјесме и дизале здравице (више о здравици код Срба и других балканских Словена вид., на примјер, *Петровић 2006*).

Обавезна је била пјесма-здравица, позната (у мање или више у модификованим варијантама) у свим крајевима гдје живе Срби и славе своју славу:

*Ајмо (или: ајде, гедер) рођо (или: њријо, куме, њобро) да ми (или: ја) зайјевамо,
у овоме дому веселоме.
Све му било здраво и весело,
родила му у пољу дјелица (п)шеница,
и у брду винова лозица,
а у кући сва мушка дјечица.*

Уз извођење ове и пјесаме сличног садржаја и напјева било је обавезно да се „ојка“ (*ојкаџи; ојкање*), односно (како се то у Раштевићу и сусједним селима говорило) „орзи“ (*орзиџи; орзење*). Ова и сличне пјесме пјевале су се громогласно, са озбиљним, „борбено“ свечаним и помало занесеним изразом на лицима пјевача⁹, као да је у питању молитва на литургији или химна, а остали — жене и дјеца, док пјесма траје, нису се кретали, већ су стајали или сједили као укопани; иако су поједини дијелови пјесаме могли да буду смијешни дјеци, она то никад нису показивала.

Поред тога, могле су се чути јуначке народне пјесме, које су извођене било у цјелини, било у дијеловима, а понегдје и пјесме из далматинског приморја или из Босне, а кад се почетком 60-их година у селу појавио радио и грамофон, слушале су се и пјевале и народне пјесме из Србије и Црне Горе (занимљиво је било да су се оне пјевале не само у српским већ и у многим хрватским кућама).

Све пјесме и здравице на слављима биле су „мушке“; жене, обично дјевојке, могле су да запјевају на некој од свадби, или свакодневно — док чувају овце, или, пак, за вријеме дугих зимских вечери, у сеоском колу, гдје су се младићи и дјевојке уз пјесму и кроз пјесму и игру боље упознавали и интензивније дружили.

Иако је село живјело (све донедавно — до посљедњег, кобног грађанског рата) у подношљивој међурелигијској и међунационалној толеранцији, а у појединим

⁹ Ова „борбена“ озбиљност приликом извођења пјесме карактеристична је за све горштаке; уп. кратак опис у поеми „Кавкаски заробљеник“ / „Кавказский пленник“ / (1828) М. Ј. Љермонтова: „*КурыТ Беспечно свой табак, / И дым, вьсясь, летит над ними, / Иль, стукнув шашками своими, / Песнь горцев громко запоют*“.

фазама и у доброј слози, увијек је било „варница“ и „испада“ на националној основи, при чему треба рећи да су их увијек изазивали једни те исти појединци, који су врло често отворено показивали нетрпељивост према другој нацији, односно вјероисповијести. Поједини Срби су често „србовали“ и на тај начин што су пјевали „српске“ пјесме (забрањене у вријеме владавине Јосипа Броза као „националистичке“), као што је јуначка народна пјесма о војводи Синђелићу, или патриотска „*Тамо далеко*“ и сл. Такве „слободарске“ пјесме биле су непријатне за уши католика; они су их доживљавали као срачунату провокацију, иако се у њима нигдје (ни у каквом контексту) не спомиње ни католичка вјероисповијест ни хрватска нација. С друге стране, Хрвати (међу којима је био немали број оних који су сматрали да „Срби постоје само у Србији“, па, према томе, сви православци који истичу или бране своје национално достојанство, односно који за себе тврде да су Срби — „треба да живе у Србији“, односно „нека иду у Србију“) су, „ударајући контру“ Србима, посебно у периодима заоштрених националних односа, пјевали забрањене пјесме о познатом ратном злочинцу Анти Павелићу, а пред посљедњи рат и о бану Јосипу Јелачићу.¹⁰ Међунационалне тензије, које су се појавиле послје II свјетског рата, посебно су долазиле до изражаја уочи Божића (на Бадњи дан, односно вече), или Нове године, када се за дочек ових празника масовно пуцало из ловачких пушака и другог оружја — Хрвати у својим варошима на празнике по Грегоријанском календару, а Срби у својим варошима на празнике по Јулијанском календару, с циљем да се таквим „одмјеравањем снага“ оној „другој“ страни покаже ко је супериорнији, а заправо се тиме хтјело (мање свјесно, а више подсвјесно) показати, истаћи на декларативан начин, иако готово невербално, свој „прави“ идентитет, односно „разликовно“ културно, вјерско и национално самоодређење. Наравно, те неартикулисане, метафоричке „демонстрације“ идентитета дешавале су се увијек у касне зимске вечери, по мрклом мраку, кад се „противници“ не могу погледати очи у очи (јер сутардан, ако се случајно сретну поједини учесници таквих ноћних дешавања, они о томе не говоре, као да није ништа ни било, већ се уљудно поздраве, као што и доликује добрим комшијама и сусељанима).

Према свједочењима старијих мјештана сложни односи у селу су се почели кварити крајем 30-их година прошлога вијека за вријеме посљедњих избора у Краљевини Југославији, односно за вријеме ставарња и трајања владе Цветковић–Мачек. Наиме, поједини, „просвијећени“ католици (највјероватније као нови чланови Хрватске сељачке странке) су тада у предизборној кампањи, предводећи демонстративну поворку католичког (мушког) живља, која се кретала пјешице према општинском административном центру (Бенковцу) и носила „неке нове, хрватске барјаке“, узвикивали паролe, међу којима се први пут у селу чуо етноним Хрват. Познато је да је тада у предизборној кампањи (прије свега у Бановини Хрватској, која је послје избора 1938. године, на основу посебног споразума, односно уредбе /1939. године/ добила нови — политичко-територијални — статус у оквиру Краљевине Југославије) доминирало „неријешено хрватско питање“.

Лоши међунационални односи у селу су се продубили током II свјетског рата, односно за вријеме трајања Независне Државе Хрватске, када је становништво било подијељено с обзиром на националну и вјерску припадност — Хрвати су углавном

¹⁰ Ријеч је о пјесми „*Устјани дане*“, чију је изворну варијанту, додајмо узгред, написао Србин (!) — Огњеслав Утјешановић Острожински — поводом откривања споменика бану Јелачићу у Загребу 1866. год. под називом „*Ускрснуће Јелачића бана*“, а која је касније — нарочито у вријеме Туђмановог похода ка власти — постала једна од најпопуларнијих, култних хрватских „домољубних“ пјесама.

били у усташким редовима, а Срби у партизанским и четничким. У овом рату страдали су највише Срби, понајвише они који су били повезани с партизанским отпором (њих су најчешће стријељали талијански фашисти или усташе, а са четницима нису били у добрим односима због „идеолошких“ разлика).¹¹ Међунационални односи су се нарочито погоршали пред посљедњи рат (и гле чуда! — опет, као и пред II свјетски рат, у вријеме избора!), када је готово свака међуљудска комуникација или дијалог између Хрвата и Срба био прекинут, а резултат је био да су већ у јуну и јулу 1991. год. млађе генерације радно (и ратно) способних Хрвата организовано (под руководством ХДЗ-а, који је претходне године победио на републичким изборима, што смо још у јуну 1991. год. сазнали од самих Хрвата, пристиглих у Задар из села) напустиле село, смјестивши се у раније за то припремљене туристичке објекте у Задру и Биограду н/м, правдајући такву одлуку притисцима Срба, који су у то вријеме чинили незнатну већину.¹² Учестали оружани сукоби на подручју сјеверне Далмације присилили су и највећи дио преосталих, махом старијих, Хрвата да на сличан начин (сада већ у организацији Међународног црвеног крста) напусти село. Њихове напуштене куће биле су за неке „добровољце“ са појединих подручја бивше СФРЈ, као и за поједине становнике из сусједних српских села, а изгледа и једног мањег броја Раштевићана, мете честих пљачки, које су се деша-

¹¹ Чак је једном, током 1942. године, хрватско становништво било окупљено на тајни збор с циљем да се сви Срби у селу ликвидирају (при чему би, према већ сачињеном списку, српска имовина била равномјерно расподијељена Хрватима). Тај покољ спречио је мудри старина Раде (отац Заре и Думе) Брклјача, који је сународнике-католике одвратио од злочина својим ауторитетом и убједљивим аргументима о бесмислености таквог поступка. Међутим, та планирана, братоубилачка намјера, ионако не би била успјела, јер су о томе већину Срба на вријеме обавијестили добронамјерни Хрвати и Српкиње које су биле удате за Хрвате, захваљујући чему се највећи број Срба на вријеме склонио или припремио за одбрану прајдедовских огњишта.

¹² О незнатној бројчаној надмоћи српског становништва можемо судити на основу избора одржаних 1990. године, када је у селу у директном сучељавању двију националних партија Српска демократска странка Јована Рашковића у другом изборном кругу однијела тијесну побједу над Туђмановом Хрватском демократском заједницом. Међутим, на основу пописа из 1991. године (за који се, због услова у којима је проведен, не може тврдити да је био објективан), сазнајемо да је у Раштевићу живјело 1230 становника, од којих 647 Хрвата, 570 Срба, 7 Југословена и 6 «осталих», што би требало да значи да је хрватско становништво било бројније. На необјективност, односно на недовољну прецизност датог пописа указује и стручна јавност Републике Хрватске: (1) „Посљедњи попис становништва у Хрватској обављен је 1991. године. Знамо у каквим се околностима он проводио и да његови резултати нису довољно прецизни“ (Ревизија 1999); (2) „Наиме, један је попис становништва проведен према концепцији сталног, а други према концепцији присутнога становништва: 1991. према *de iure*, а 2001. према *de facto* методи“ (Граовац 2003: 593); вид. посебно: Пажанин 2003 и 2006, гдје ауторка, разматрајући утицај рата и присилних миграција на промјене у укупном кретању становништва између два пописа (1991. и 2001) у Републици Хрватској, констатује како су рат и присилне миграције довеле до пада броја становника, до повећања броја старог становништва, као и до промјена у националној и конфесионалној структури (тј. до повећања броја хрватског/католичког становништва и смањења српског/православног), нарочито у појединим општинама, односно жупанијама, међу којима се издваја Задарска жупанија (којој припада и село Раштевић), гдје је српско/православно становништво било већинско (чак и према том, „необјективном“ попису из 1991. године оно је чинило натполовичну већину: 54,49% Срба, 44,59% Хрвата и 0,15% Муслимана), које се усљед посљедица рата и присилног исељавања драстично смањило (према попису из 2001. године било је 82,87% Хрвата, 12,58% Срба и 0,10% Муслимана). Све то, као и неке друге чињенице, наводе аутора да изнесе сљедећу закључну мисао (коју потом илуструје и статистичким показатељима): „Може се претпоставити да је у конфесионалној структури становништва дошло до сличних промјена као и у националној структури становништва, о чему је било ријечи. То надаље значи да можемо претпоставити како су „православне“ жупаније постале „католичке“. И прва и друга претпоставка показале су се тачнима“ (Пажанин 2006: 477); уп. такође: Балетић 2003 и нарочито Бајруши 2002, гдје се коментаришу резултати пописа из 2001. године: „Резултати пописа неугодно су изненадили чак и многе чланове владајуће коалиције. Драстично смањење броја Срба са 580.000 (1991) на приближно 180.000 (2001), сматрају поједини чланови Владе, могло би послужити као додатни аргумент међународним круговима у тези да је Хрватска провела етничко чишћење српског становништва“.

вале не само под окриљем мрака, већ и усред бијела дана.¹³ Један мали број Срба из села (као, на примјер, двојица из вароша Војводићи — старина Милош и прогнаник из Задра Небојша) покушао је да одбрани чак и оружјем имовину Хрвата, али то није много помогло. Готово сви Хрвати су се вратили у село са погубном за крајишке Србе „Олујом“, док су готово сви Срби, склањајући се у масовним збјеговима пред том Туђмановом казненом експедицијом, били присиљени да напусте своја вјековна огњишта и да се, највјероватније, на њих никада више не врате. Хрвати су послје прогона и егзодуса Срба, стоструко „наплатили“ Србима, што нису успјели сачувати њихову имовину током рата — не само да су све опљачкали што се опљачкати дало него су и многе куће, па чак и читаве засеоке и дијелове гробља сравнили са земљом, а неколико старијих Срба које су послје „Олује“ затекли у селу подвргли су мучењима и малтретирањима (напр., Милош Војводић, за којег су знали да је бранио њихову имовину од пљачки својих сународника из сусједних села, завршио је после тешких пребијања у болници, а једна старија жена, Стеванија Ивин /рођ. Тинтор/ је убијена тако што је бачена у бунар).

Послје упада хрватске војске (која је — уз садејство САД и НАТО-алијансе — грубо нарушила потписани, обавезујући документ о ненападању, као и све могуће међународне конвенције и споразуме) у ту област (која је 1991. године прогласила своју независност од Хрватске под називом Република Српска Крајина, гдје су, према међународном споразуму, биле размјештене миротворачке снаге ОУН, као гарант мира, необнављања борбених дејстава и безбједности становништва) 4. августа 1995. године и погрома над српским становништвом, пропраћених масовним убиствима, разарањем и пљачком имовине, готово сви Срби (око 300 хиљада) су у току два дана били прогнани са својих прадједовских огњишта, из села и градова, послје чега су се они разишли по читавом свијету (у Србију, Црну Гору, европске земље, САД, Канаду, Аустралију, гдје сада, у сасвим новим животним околностима, настављају да, поред осталог, славе и своју породичну славу), тако да се демографска структура становништва потпуно измијенила — тамо сада живи огромна већина Хрвата-католика.

Тако, на примјер, у споменутом селу Раштевићу, гдје је до посљедњег рата (1991–1995) живјело око 1300 Срба и Хрвата са подједнаком процентуалном заступљеношћу (50% : 50%), данас живи око 95% (преко 600) Хрвата и свега 4-5% (око 30-ак) Срба (који су, проживјевши више година у Србији и Црној Гори као избјеглице, без обзира на сталне претње дијела хрватског становништва и административних препрека, које ствара официјелна хрватска власт, одлучили да се врате у своје, иако опљачкане и разрушене или полуразрушене, али зато сопствене домове); сви они — и малобројни Срби-повратници (православни), и онедавно већински Хрвати (католици) — славе, као и прије (посљедњег) рата, своје породичне славе.¹⁴

¹³ Иако је село било „у рукама“ Срба, они нису потпуно владали ситуацијом, јер је током наведених пљачки убијен један старији брачни пар (Хрвати-католици Миле и Стипанија Чирјак), при чему кривци за тај злочин нису пронађени. Тај случај биће касније (послје операције „Олуја“), како изгледа, искориштен као додатан подстрек да се Хрвати сурово обрачунавају са малим бројем Срба (свега 7 старијих мјештана) који су се нашли у селу.

¹⁴ До промјене је дошло само код католика Јурјевића, који су према уредби-препоручи Задарске надбискупије и свог новопостављеног свештенослужитеља почели (од 1996) да славе (сада не само као породични већ и као храмовни, општи за све католике у селу, празник — тзв. „фешта“ /от итал. *fiesta*/, познат у неким католичким /хрватским и словеначким/ срединама као „Зелени Јуре/Јуриј“) Св. Георгија по Грегоријанском календару, тј. 23. априла (занимљив је, међутим, податак да једна имућна породица, чија је глава Петар Јурјевић, упркос притисцима, није прихватила да славу слави по новом стилу).

Овдје ћемо, као кратку илустрацију етничког, односно конфесионалног састава становништва у Раштевићу, навести *вароши* и поједине *куће*¹⁵ православних и католичких породица које су живјеле у овом селу до посљедњег рата, као и њихове крсне славе, с напоменом да наведени подаци подлијежу могућим незнатним, накнадним корекцијама.

- (1) *Вароши*: Бановићи (заселак Село; катол., Св. Никола <Никољдан, Никоља> — 6. децембра), Бегићи (предио Драга Ђатовића; повезани са варошом Врућинића у једну цјелину; правосл., Св. Георгије <Ђурђевдан> — 6. маја), Бегићи (заселак Врпљане; катол., Св. Иван Еванђелист <Ивања> — 27. децембра), Беговићи (заселак Врпљане; катол., Сви Свети — 1. новембра), Бркљаче (заселак Врпљане; катол., Св. Стјепан првомученик <Стипања> — 26. децембра; код правосл. — Св. Стефан првомученик), Војводићи (предио Кршев(љ)ица; правосл., Никољдан — 19. децембра), Врућинићи (предио Драга Ђатовића; правосл., Ђурђевдан), Ђатовићи (предио Драга Ђатовића; правосл., Никољдан), Зјачићи (заселак Драга Зјачића; правосл., Никољдан), Јурјевићи (заселак Село; катол., Св. Јурај <Јурјевдан> / Св. Георгије <Ђурђевдан> — 6. маја), Кларице (засеок Врпљане; катол., Сви Свети), Опсенице (заселак Драга Зјачића; правосл., Никољдан), Пуповци (заселак Село; правосл., Ђурђевдан), Тадићи (заселак Драга Зјачића; катол., Св. Три краља / Богојављење — 6. јануара), Тепше (засеоци Драга Зјачића и Село; правосл., Св. Козма и Дамјан / Кузмања — 14. новембра), Тепше (заселак Село; катол., Кузмања / 14. новембра/); Тинтори (заселак Село; правосл., Кузмања), Цупаћи (заселак Кличевица; правосл., Никољдан), Чиријаци (катол., Ивања), Штрпци (предио Кршев(љ)ица и заселак Село; правосл., Ђурђевдан), Штрпци (заселак Село; правосл., Кузмања);
- (2) *Куће*: Бановићи (варош Јурјевића и предио Црњин; катол., Никољдан — 6. децембра), Богуновићи (заселак Драга Зјачића; правосл., Ђурђевдан), Грозданићи (варош Кларица; катол., Сви Свети); Микићи (катол., Ивања), Цупаћи (заселак Драга Зјачића; правосл., Никољдан), Пуповци (предио Црњин; правосл., Ђурђевдан); Шопићи (катол., Никољдан — 6. децембра), Штрпци (заселак Драга Зјачића; правосл., Ђурђевдан); Штрпци (предио Црњин; правосл., Кузмања);
- (3) *Кућа*: Бакарић (домазет из Земуника Доњег у варошу Бркљаче у засеоку Врпљане; катол., Стипања), Богуновић (заселак Село; правосл., Ђурђевдан, потом и Јованџдан), Врућинић (домазет у варошу Војводића; правосл., Никољдан), Вујасиновић¹⁶ (правосл., Никољдан), Кларица (предјели Црњин и Коса; катол., Сви Свети), Мариновић (предјели Црњин и Коса; катол., Ђурђевдан); Стјеља (домазет у варошу Тепша у засеоку Драга Зјачића; правосл., Кузмања); Тепша (у варошу Војводића; правосл., Кузмања); Тепша (предио Црњин и Коса; катол., Кузмања), Штрбац (предио Црњин; правосл., Ђурђевдан).

Познато је да се називи наведених славских празника обично образују тако, што се властитом имену (именици м. р.) свеца додаје заједничка именица *дан*, при чему је посљедњи консонант у имену свеца често јотован, односно палатализован, нпр. *Никољдан* (дан Св. Николаја Чудотворца), *Јованџдан* (дан Св. Јована Крститеља).

¹⁵ *Варош* (именица м. р. <овај варош> у значењу „заселак“, „група кућа“, односно „више породица са истим презименом на једном мјесту“, што би могло одговарати и значењу „братство“); *куће* (ако је ријеч о двије или три породице са истим презименом); *кућа* (једна породица). Старији људи су приликом питања или саопштавања о броју породица у сваком варошу или читавом селу говорили о *димовима* (нпр.: „Кол’ко има димова у Ђајшов’ћа варошу?“ / „У варошу Ђајшовића има девети димова, а у селу ја сан надројала да има двиста ширес’ чеј’ри дима“).

¹⁶ Један огранак ове породице (на челу са својим представником, трговцем Миланом Вујасиновићем, који се пред II свјетски рат преселио у Загреб), покатоличен је за вријеме НДХ.

Међутим, у неким крајевима, као, на примјер, у сјеверној Далмацији користе се и други начини творбе — додавањем форманта *-(j)a* (*Никоља, Јовања, Кузмања, Илиња*; уп. још један творбени модел — без форманта *-(j)a*, нпр., назив *Пејирова* (= *Пејировдан*) или, пак, *Јурјева* (= *Јурјевдан*)¹⁷ код католика-Хрвата, који славе Св. Георгија, односно Св. Јурја, који упућује на (већ изгубљени) посесивни карактер назива (са формом ж.р.), нпр. *Никол-ја, Јован-ја (слава)* (уп. и друге називе у: *Милошевић 2004; Бајић 2007*; уп. такође: *Кончаревић 2006: 169; Пијер 2007: 687-688*). Додајмо успут, да сличну творбу срећемо и у називима манастира, нпр. *Манастир Јовања* код Ваљева, посвећен св. Јовану Крститељу. Ове изведенице, по свему судећи, представљају скраћене варијанте «пуних» посесивних творбених изведеница, на што упућују називи неких других празника, на примјер, *Аранђеловдан* (тј. дан Св. Архангела Михаила), *Мишировдан* (дан Св. Димитрија), *Ђурђевдан* (дан Св. Георгија), *Пејировдан* (дан Св. Петра), *Илиндан* (**Илијиндан*, тј. дан Св. Илије), *Лучиндан* (прва палатализација <прелазак [к] и [ч] исперед [и]>; букв. **Лукин дан*, тј. дан Св. Луке); уп. «пуне» изведенице **Николиндан* (уп. рус. *Николин день* — од разг. *Никола*) и **Јовановдан*, које се не употребљавају.

Поред наведених творбених модела у српској светачкој (мушкој) антропониимији могу се срести и специфични називи за друге црквене празнике. Тако, на примјер, *Рождество Христово (Божић)* има атрибут *велики* — *Велики Божић* (било да је ријеч о православном /7. јануара/ или католичком /25. децембра/ Божићу), а празник *Обрезања Христово* (14. јануара), односно Св. *Василија* или (са чешћим називом послје II свјетског рата) *Српске Нове Јодине*, као и католичка *Нова Јодина* (1. јануара), носи атрибут *мали* — *Мали Божић*.

И обиљежавање ових празника било је идентично и код православца и код католика. Тако, на примјер, уочи Божића (на *Бадњи дан /Бадњак/*, односно *Бадњу вече*) ложио се *бадњак*, како у домовима православних тако и у домовима католика, што је трајало све до II свјетског рата, а у неким кућама и непосредно послје њега.¹⁸

¹⁷ Уп. рус. разг. *Јурјев день* (*Вот тебе, бабушка, и Юрьев день*). Ријеч је о изразу-узречици (са значењем „ето шта смо доживјели!“, „ето ти га на!“) која се појавила с поништењем (за вријеме владавине Бориса Годунова) права преласка („прелазног периода“) сељака од једног феудалца другоме феудалцу (рус. *выход крестьянский*), што је било могуће остварити само у периоду непосредно прије и послје „јесењег“ Св. Георгија (празник Руске Православне Цркве у част освећења цркве Св. великомученика Георгија у Кијеву 1051. године, који се слави 26. новембра по старом стилу, односно 9. децембра по новом стилу), јер се управо тада завршавао годишњи циклус пољопривредних радова, послје чега је слиједио обрачун обавеза сељака у новцу и нагури у корист њихових власника, као и обрачун (државног) пореза.

¹⁸ Додајмо да су се поједини обичаји, па и њихови називи данас потпуно изгубили. Наиме, према казивањима старијих мјештана сваке године (све до I свјетског рата) на Ђурђевдан (6. маја) млађе генерације (прије свега младићи и дјевојке), како православца тако и католика, ишле су у „*јроцесији*“ (кориштен је и назив *лијија*, али нешто рјеђе) кроз сеоска поља заједно са свештеницима (који су освештавали усјеве), носећи при томе црквене барјаке, пјевајући црквене пјесме и плетући вијенце од младог жита и цвијећа (такав црквено-народни обичај молитвеног обраћања за добар род приликом празновања Св. Георгија постоји и данас у многим дијеловима Балкана — не само код православних већ и код католика).

Слична поворка кроз поља и читаво село посебно се организовала за вријеме великих суша. У Равним Котарима и Буковци се такво окупљање (његови учесници) за „*призивање*“ кише звало *јриоруше* или *јрионоше* — називи који су готово заборављени. У Раштевићу се данас такође о томе готово ништа не зна, али је остао сасвим слаби траг у надимку једног домаћина (католика) из вароша Јурјевића (који су славили, или још славе, Ђурђевдан, као и православни — 6. маја) — „*јрицац*“ / „*Марко јрицац*“ (што је некад — док је још био „жив“ обичај прпоруша — означавало њиховог коловођу); више о томе вид., поред осталог: *Аргалић 1900-1928; Вук 1957: 64-65*; уп. такође *Пекић 1983: 133*.

Да бисмо добили јаснију слику о културно-језичком миљеу села навешћемо такође неколико језичких, прије свега ортоепских, карактеристика говора Раштевићана.

Ево најприје неколико језичких особина заједничких и Србима и Хрватима.

Тако, на примјер, већина и Срба и Хрвата, посебно старије генерације, у свом језичком фонду имају назив *ојшћина* (што је највјероватније остало из времена Краљевине СХС, односно Краљевине Југославије) умјесто *ојћина*.

Називи за мјесеце у години су код оба народа прилично редуковани. Наиме, своје име задржали су само прва три мјесеца, при чему су за прва два (јануар и фебруар) сачувани стари словенски називи — *с'јечањ* (Срби), односно *сичањ* (Хрвати) и *вељача*¹⁹, док је за 3. мјесец (март) у употреби модификовани латински назив — *марач* (уп. израз *марчано сунце* који је раширен у Далмацији: „чувај се марчаној сунца!“). Остали мјесеци су „претворени“ у редне бројеве (понекад, што је права ријеткост, могу се срести и називи за 4. и 5. мјесец — *ајрил* и *мај*, при чему треба претпоставити да је назив *мај* повезан са „мајским празницима“ из новије историје).

Карактеристичан је такође изговор *н* умјесто *м* у презентским наставцима, нпр.: *нисан* (= „нисам“), *иген* (= „идем“), *илејен* (= „плетем“), *вагин* (= „вадим“); „*Иген* (= „идем“) *сућра* у *ојшћину* да *извагин* (= „извадим“) *крсни лисћ*.

Врло честа је редукција крајњег вокала *о* у 1. л. јд. облика прошлога времена (нпр. „*Доша сан* <= „дошао сам“> *јуче*“).

Типична је и редукција вокала *и*, нарочито у именицама ж. р. са суфиксом — *иц(а)*, (нпр. *кршћеница* <= „крштеница“>, *Милица* <= „Милица“>, *Аница* <= „Аница“>, као и у већини (обично косих) падежа властитих именица (презимена и назива мјеста) на — *ић* (нпр. <презиме> *Ѓајшовић* — *Ѓајшовћа*, *Ѓајшовћи*; <село> *Рашићевић* — <из> *Рашићевћа*) и њихових изведеница (нпр. *Рашићевић* — *Рашићевћани*, *Рашићевћанке*).

Умјесто вокала *и* у непосредном додиру са воклалом *о* обично се изговара консонат *ј* (нпр. *дијо*²⁰ <= „дио“>, *рајдо* <= „радио“>, *јосијона* <= „гостиона“>) и сл.

Често се умјесто вокала *о* чује у (нпр. умјесто *коњ* — изговара се *куњ*; умјесто *ноћа* — *нућа*; *он*, *она*, *они*, *онај* — *ун*, *уна*, *уни*, *унај* / али *ова*, *овај*, *ово*, *ови* не подлијеже оваковој модификацији/; умјесто *морати*, *мора* — *мурати*, *мура*; умјесто *моћи*, *моћу*, *можеш*, *може*, *можемо...* — *мући*, *мурен*, *муреш*, *муре*, *муремо...*); ко у наведеним и сличним случајевима изговара *о* сматра се да покушава да говори „госпоцки“, „грацки“, тј. извитоперено, патворено.

Ни код Срба ни код Хрвата нема гласа *х*. Ако му је позиција на почетку ријечи, онда се та ријеч изговара без њега (нпр.: умјесто *хајдук* изговара ср *ајдук*; умјесто *хаљак* — *аљак*; *хоћу*, *хоћеш*, *хоће ...* — *оћу*, *оћеш*. *оће...*; *Хрваћи* — *Рваћи*), а понекад прелази у *в* или, рјеђе, у *ф* (иако се и *ф* може срести само код послјератних генерација), нпр. умјесто *хвала* изговара се *вала* или, пак, *фала*. Ако долази у другој позицији, нарочито ако се нађе на крају ријечи, онда обавезно прелази у *в*, нпр. *крух* — *крув*, *йухаћи* — *йуваћи*. Исто тако *ф* прелази у *в* или *й*: *Француска* — *Враницуска*;

¹⁹ Интересантно је да овај назив носи и остатак најстарије храстове шуме (*Вељача*) на овом простору (власништво породице пок. Ђуре Цупаћа из засека Драга Зјачића у Раштевићу). Такође је у употреби и глагол *вељаћи се*, као и глаголска именица *вељање* („специфична комуникација /продорно мијаукање, кречење/ мачака у периоду парења, као и само парење“, које се у јужним крајевима — Далмацији и Приморју — најчешће дешава пред прољеће, по правилу, током фебруара, тј. *вељаче*, због чега се може претпоставити да је глагол изведен управо из датог назива мјесеца, иако старије локално становништво сматра да је мјесец добио назив према наведеном глаголу, јер „*мачке се вељају само у другом мјесецу, ња се зајо и зове вељача*“).

²⁰ Код једногдијела Хрвата чује се и *дија* („*јуче сан цили дан дија у йољу*“).

Француз/француз — Враниуз/враниуз (националност и врста грожђа); Филий — Пилий (уп. причу „Пилийенда“ С. Матавуља).

Када је ријеч о изговору *јаџа* (*e, u, je, uje*) Срби (ијекавци) и Хрвати (претежно икавци) се по томе не само формално-језички разликују него то сматрају основним међусобним разликовним обиљежјем свога идентитета. Уп. сљедеће примјере:

Изговор Срба [(и)јекаваца]

Изговор Хрвата [по правилу, икаваца]

бреі умјесто *дријеі*

бриі

бресі умјесто *дријесі*

брисі

време умјесто *вријеме*

вриме

увред(и)іи умјесто *увр(и)једиіи*

уврид(и)іи

цјели умјесто *цијели*

цили

љеіо умјесто *лијеіо*

лиіо

мљеко умјесто *млијеко*

млико

Срби у Раштевићу, заправо у готово читавој сјеверној Далмацији, упитно-односно замјеницу *іјје* изговарају, као и у Црној Гори — *ђе*, а Хрвати-католици најчешће — *ди*.

Понегдје се одрични облик 1. л. презента глагола *диіи* (*нисам*) образује слично као у Црној Гори, само што се губи *и*, тј. умјесто *нијесам* изговара се *њесам* (само неколико српских породица у селу тако говори /говорило је/, док, на примјер, у неким сусједним селима, као у Кули Атлагић и другим селима сјеверније према Буковици, гдје је донедавно жијвело већинско српско становништво, сви, или готово сви тако говоре).

Већина католика данас у селу говори штокавску икавицу, док поједине породице мијешају икавицу са (и)јекавицом, иако настоје да говоре икавицом, што указује на то да још увијек нису до краја усвојили други идентитет, којим би се што више могли разликовати од својих бивших сународника и браће по вјери — православних Срба (за које је карактеристичан /и/јекавски изговор, са елементима екавског).

Употпуњујући слику међуконфесионалних (међунационалних) односа у селу додајмо да су Срби Хрвате често називали (понекад чак и са дозом презира) „*дуњевцима*“ (уп. такође називе *дуњевка*, *дуњевачки Божић*, *дуњевачка Нова іодина*, *дуњевачки Ускрс*, који су раширени у језику Срба), што овима није пријало, јер су, као и Срби, тај назив сматрали погрдним, па чак и понижавајућим, иако нико у селу није могао да објасни, због чега је употреба те ријечи изазивала негативне конотације²¹ (што се, на примјер, одражава и у „стиховима“ типа: „*Ој дуњевци рејайіи, суіра ћеіе крејайіи*“). С друге стране Хрвати су Србе називали (у ситуацијама када су хтели да покажу свој негативан однос) „*ришићанима*“, што овима уопште није сметало, јер је та ријеч означавала припадност православној вјероисповијести, којом су се они, у правилу, дичили. Може се само претпоставити да је назив *дуњевац* добио негативно одређење послје унијаћења православног живља, када су многи Срби прихватили католичку вјероисповијест, што је код оста-

²¹ Сличан однос може се срести и у Лици (па и шире), гдје Срби Хрвате, односно католике називају *шокцима* или *крањцима*, што такође, као и назив *дуњевац* у Далмацији, има негативне конотације, повезане са значењем мање моралне и других људских вриједности. О другим „етнонимима“ са негативном конотацијом вид., поред осталог, *Марјановић 2007*.

Интересантно је да се у Раштевићу, као и у широкој бенковачкој околини, погрдни назив *ркаћ* за православне Србе, који је некад био у употреби код католичког становништва у сјеверној Далмацији (о чему свједоче различити записи, истраживања, као и књижевни текстови), данас не користи (вид., нпр.: *Аргалић 1900-1928*; *Цвијић 1922: 128*; *Мајавуљ 2001*).

лих, који се нису дали покатоличити, изазивало неку врсту презира, па и гађења („прави“ Буњевци су, по свему судећи, прихватили католичку вјеру међу првима, а можда још и много прије масовног унијађења, па су православним Србима могли да послуже као вјерски „супротстављен“ и „непожељан“ образац, коме се не може вјеровати); на такву претпоставку упућује и посљедње католичке једне (горе споменуте) породице прије 100-тињак година, према којој су многи мјештани, посебно православни, којима се тај догађај дубоко урезао у сјећање, имали генерацијама маловажавајући став током читавог XX вијека.²²

Претпостављамо да ће се сада, послје прогонства српског православног становништва (чији је утицај, како језички тако и етнокултурни, раније био доминантан у Раштевићу), сви католици у селу — како они који су поријеклом можда „прави“, етнички Буњевци, тако и они који су поријеклом Срби — постићи виши степен језичке и културне кохезије. То, чини се, потврђују и настојања Римокатоличке цркве да католичко становништво које је до посљедњег рата славило само различите породичне славе „обједини“ заједничким слављењем храмовне славе („*фештије*“) Св. Јурја (према католичком називу некадашње православне цркве у селу — Св. Георгија) по Грегоријанском календару (23. априла), која се као „општи“ црквени празник никад раније није славила у селу (тај празник, као што већ рекосмо, славило је већи број како православних тако и католичких породица по Јулијанском календару, тј. 6. маја), чему се, како сазнајемо, ипак одупиру поједине породице. То је, наравно, само још један од провјерених потеза Римокатоличке цркве да докраја „расрби“ све што се „расрбити“ може, да се сакрију и затру и посљедњи трагови Православља.²³ У прилог томе говори и чињеница да

²² Сличан презрив однос православног дијела становништва био је (и остао) и према једном Србину (ожењеном Хрватицом, у чијој је породичној кући /у „хрватском“ селу недалеко од Задра/ живио све до краја оружаних сукоба током 90-их година) који је недавно, за вријеме посљедњег рата, вјероватно из страха да се не растури породица, прешао на страну Хрвата, борећи се у редовима њихове армије, захваљујући чему је стекао статус ветерана, односно „драговољца Домовинског рата“, због чега га Срби из Раштевића, како они који су прогнани и сада расељени по читавом свијету и који су махом преко ноћи изгубили животни простор тако и онај мали број њих који се усудио да се врати на родну груд, презиру или игноришу, када се случајно нађу у прилици да с њиме ступе у разговор, а ни Хрвати га не прихватају као себи равноправног. Истини за вољу, треба рећи да се и Хрвати на сличан начин односе према неколико својих сународника који се нису хтели исељавати из села док је оно било под контролом Срба.

²³ Унијатске тежње Ватикана — некад отворене, некад прикривене — посљедњих неколико вјекова (од почетка XVII вијека па надаље) представљале су заправо модификовану, „мекшу“ варијанту некадашњих крсташких ратова (тј. ратова чији је резултат општепознат — слабење и пад Византије и сусједних православних држава, а потом вишевијековно ропство домицилног/прије свега православног/ становништва на Балкану под турском влашћу). У почетку су католици и православни у Равним Котарима (као и у осталим пограничним подручјима Млетачке Републике) живјели у блиским, толерантним односима, нарочито у периодима када су се — као Ускоци (Морлаци), односно као војници-ратници у служби млетачке власти — борили против Турака (посебно за живота познатих сердара из породице Јанковић, чији је најистакнутији члан био чувени јунак Стојан, који је, поред осталог, предводио равнокотарске Ускоке у Кандијском и Морејском рату). Током сљедећих, релативно „мирнијих“ вјекова поунијађени, односно покатоличени Срби су се постепено удаљавали од своје некадашње браће по вјери, а тиме и од својих православних (српских) коријена, у чему су најважнију улогу имали представници Римокатоличке цркве. Наиме, сваки мирнији период доносио би невоље, посебно православном становништву, против којег су удруженим снагама наступали млетачка (а потом и аустроугарска) власт (репресијом и неподношљиво високом порезима и другим наметима) и Римокатоличка црква (агресивним унијатским притисцима). На тај начин све више се ширио јаз између поунијађеног/католичког (у датим условима донекле привилегованог) и православног (дискриминисаног) становништва. Тај јаз нарочито се повећао када су се католици и православни први пут нашли у заједничкој (сопственој) држави — Краљевини СХС (Југославији), да би се за вријеме сваког сљедећег ратног сукоба или кризе, у којима су они били — конфесионално, национално, па и политички — супротстављени, све више продубљивао и ширио (при чему су православни Срби увијек извлачили свој максимум током посљедњег, грађанског рата, који је, по свему судећи, ставио тачку на какву-такву могућност будућег суживота припадника ових двију конфесија. Намеће се закључак да су у вишевијековној историји конфесионално

црквена звона сада (када је готово читаво српско становништво из села прогнано са својих вјековних огњишта) не „брецају“ при сахранама православаца, као што је то био обичај раније — вјероватно још од времена отимања те некадашње православне светиње. Поред тога, католици су, опљачкавши и уништивши читаве „вароше“ (засеоке) православних Срба, нека од тих мјеста (као, на примјер, некадашње долове, дворишта и вртове Тинтора и Штрбаца у центру села) — искључиво „у знак освете“, а не, као што би се можда могло помислити, у име неке преке потребе — прекрили асфалтом, претворивши их у игралишта и дијелове улица, чиме су не само трагови донедавног битисања православних Срба и њиховог материјалног, етнокултурног и духовног наслеђа већ и трагови монструозног, овај пут веома транспарентног и јавног злочина, потпуно затрти. У свом дивљем, вандалском чину, острашћеном неописивом и, како се показало, васпитањем десетљећима усађиваном мржњом (нарочито послје пораза у Другом свјетском рату и пропасти фашистичке творевине НДХ), као и болесном жељом за осветом, бивша сабраћа по вјери и етничкој припадности, заборавила су да се властита срећа не може изградити на туђој несрећи, па су, не затакавши током казнене експедиције познате под називом „Олуја“ Србе у селу, „убили“ њихове куће. Сада, након ратом подстакнутог кидања донедавних каквих-таквих, а некада чврстих родбинских веза и добросусједских односа између католика и православаца и покушаја стварања („одозго“) национално-религијске кохезије католика у селу, стиче се утисак (односно закључак) да је село и требало очистити од православних Срба и њиховог доминантног етнокултурног утицаја, како би католици потпуно заборавили не само родбину и некадашње сусједи православне вјероисповијести већ и сопствене православне корјене и постали „истински“, освијештени поданици своје, својевремено трампом задобијене „царске“ вјере и потом, на волшебан, вјештачки начин створене нације. Према томе, кад би Србима и било омогућено да се врате у село, они то не би могли реализовати, јер не постоје најосновније, физичке претпоставке, а камоли минимум добре воље већине садашњег локалног католичког становништва и новостворене хрватске државе да се њихов биолошки опстанак одржи. Наведени, у овом запису у најкраћим цртама изложени, догађаји у селу Раштевићу могу да представљају једним дијелом парадигму нестанка „преко ноћи“ једне културе и њеног народа на простору Далмације, као и већег дијела данашње Хрватске, гдје „дијалог“ Матавуљевих „Пилипенде“ и „Кљаке“, односно „ришћана“ и „буњеваца“, захваљујући њиховом заједничком етнокултурном и духовном наслеђу, још увијек траје, истина — сада у сасвим другачијој форми.

Уочене тенденције убрзане и поражавајуће разградње једне локалне и регионалне биконфесионалне заједнице са описаним теретом њеног етнокултурног и духовног наслеђа на размеђу XX и XXI вијека указују на то да се историја на овим просторима (чија је будућа нестабилност, по свему судећи, била зацртана још далеке 395. године, када је распадом Римске империје управо на овом релативно малом подручју Балкана створена граница између њеног источног и западног дијела) по ко зна који пут понавља и да су и дато село и његове становнике и овај пут надживјели макар неки остаци обичаја, што је потпуно у сагласности са познатом народном изреком, наведеном у наслову овога прилога — *Боље да ѝројадне село нећо у селу обичај*.

подвојеног (по етничком поријеклу истог — српског) народа у сјеверној Далмацији, па тиме и у селу Раштевићу, пропуштене све повољне прилике, којих је свакако било, да се та подвојеност премости, односно да се његова два антагонистичка дијела међусобно измире и зближе.

Скраћенице: извори и литература

- Ајдачић 2007: Ајдачић, Дејан. Верске разделнице православца и католика у усменој књижевности балканских Словена // *Прилози проучавању фолклора балканских Словена*. 2004. — С. 219–225. (вид. такође: http://www.kapija.narod.ru/Authors/Ajdacic/ajdo1_razdelnice.htm).
- Ардалић 1900–1928: Ардалић, Владимир. Буковица: народни живот и обичаји (http://www.rastko.rs/antropologija/ardalic_bukovica/index_c.html).
- Бајић 2007: Бајић, Ружица. О православним празницима у Речнику Матице српске и Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ // Шездесет година Института за српски језик САНУ : зборник радова II / Уред. С. Танасић. — Београд : Институт за српски језик САНУ, 2007. — С. 9–20.
- Байруши 2002: Байруши, Robert. Osim Srba od 1991. u Hrvatskoj drastično je smanjen i broj Bošnjaka // *Nacional*. — Br. 341 (29. 05. 2002) (<http://www.nacional.hr/clanak/10253/osim-srba-od-1991-u-hrvatskoj-drasticno-je-smanjen-i-broj-bosnjaka>).
- Балетић 2003: Wertheimer-Baletić, Alica. Dugoročni demografski procesi u Hrvatskoj u svjetlu popisa stanovništva 2001. godine // *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*. God. 1, Br. 1. 2003. S. 91–103.
- Берић 1996: Берић, Душан. Срби у Далмацији од краја XVII века до 1914. године // *Српски народ ван граница данашње СР Југославије од краја XV века до 1914. године* / Уред. Д. Ранковић. — Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 1996. — С. 83–96.
- Боговић 1993: Bogović, Mile. Katolička Crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za vrijeme mletačke vladavine. 2. izdanje. — Zagreb: Kršćanska sadašnjost : Školska knjiga, 1993. — 188 s. (вид. такође: <http://www.scribd.com/doc/15465505/Mile-Bogovic-Katolicka-Crkva-i-Pravoslavlje-u-Dalmaciji>).
- Борак 1998: Борак, Светозар. Срби католици. — Нови Сад : СД „Др Јован Рашковић“; Београд : СКД „Зора“, 1998. — 175 с.
- Влашкалић, Војводић 2004: Влашкалич, Јасмина, Войводић, Дојчил. О језиках, ‘помњацих и не помњацих родства’ (из наблудених над системом родства у руском и сербском језицима) // *Коммуникативно поведење*, вып 19: *Коммуникативно поведење славјанских народа (рускије, сербје, чехи, словаки, поляки)* / Науч. ред. П. Пипер, И.А. Стернин. — Воронеж: Изд-во Истоки, 2004. — С. 203–216.
- Вук 1957: Караџић, Вук Стефановић. Живот и обичаји народа српскога. — Београд: Српска књижевна задруга (= СКЗ, коло L, књ. 340), 1957. — 341 с.
- Гавриловић 1993: Гавриловић, Славко. Из историје Срба у Хрватској, Славонији и Угарској (XV–XIX век). — Београд: Филип Вишњић, 1993. — 335 с.
- Граовац 2003: Graovac, Igor. Pitanje određenja žrtva i stradalnika u Domovinskom ratu 1991–1995. u Hrvatskoj // *Dijalog povjesničara / istoričara*. — Knj. 9, 2005. — S. 591–600 (вид. такође: <http://www.cpi.hr/download/links/hr/7337.pdf>).
- Драгић 2008: Dragić, Marko. Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi // *Crkva u svijetu / Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu*. — God. XLIII, Br. 1. — 2008. — S. 67–91 (http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=39183).
- Дукале и терминације II: Ducali e terminazioni. — Lib. II // *Državni arhiv u Zadru / Spisi mletačke vladavine: Dukale i terminacije*.
- Истина 1988: Истина / Лист православне Епархије далматинске. — Год. I, Бр. 1. — Книн, јун 1988.
- Јачов 1983: Јачов, Марко. Списи Тајног ватиканског архива XVI–XVIII века / Зборник за историју, језик и књижевност српског народа. Одељење 2. — Књ. 22. — Београд : Српска академија наука и уметности, 1983. — 357 с.
- Јачов 1984: Јачов, Марко. Венеција и Срби у Далмацији у XVIII веку / *Историјски Институт*. Посебна издања. — Књ. 21. — Београд: Историјски институт : Просвета, 1984. — 157 с.

- Јачов 1986: Јачов, Марко. Списи конгрегације за пропаганду вере у Риму о Србима 1622–1644 / Зборник за историју, језик и књижевност српског народа. Одељење 2. — Књ. 26. — Београд: Српска академија наука и уметности, 1986. — 694 с.
- Јефтић 2002: Јефтић, Атанасије. О унијаћењу на простору Српске Православне Цркве // Православна Црква и римокатолицизам: од догматике до аскетике / Приредио В. Димитријевић. — Горњи Милановац: ЛИО, 2002, с. 332–346.
- Калезић 2005: Калезић, Димитрије М. Крсна слава у Срба. — Београд: Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке; Фоча: Православни богословски факултет Сарајевског универзитета, 2005. — 293 с. (Изабрана дела; коло 1).
- Кончаревић 2000: Кончаревић, Ксенија. Симеон Кончаревић — неугасиви светилник православне Далмације // Истина / Богословски часопис православне Епархије далматинске. — Бр. 1-2. — 2000 (<http://www.eparhija-dalmatinska.hr/Publikacije-Istina1-L.htm>).
- Кончаревић 2006: Кончаревић, Ксенија. Функционални приступ у лингвокултурологији (култ Св. Николаја Мирликијског кроз призму конфронтационе руско-српске лингвокултурологије) // Ксенија Кончаревић. Језик и православна духовност: студије из лингвистике и теологије језика. — Крагујевац: Каленић. — 2006. — С. 165–183.
- Лукшић 2004: Lukšić, Mislav Elvis. Pogranični prijepori između mletačkih vlasti i knezova Krbavskih u drugoj polovini XV. stoljeća // Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru. — Sv. 46. — 2004, S. 195–226.
- Мајдин 2006: Majdin, Zoran. Mrsni post // Vreme. — № 827 (9. новембар 2006) (<http://www.vreme.com/cms/view.php?id=470748>).
- Маринковић 2005: Маринковић Обровски, Александра. Древна вера као основа националне идеје (http://www.svevlad.org.yu/knjige_files/obrovska_osnovaideje.html) [Вид. такође: Маринкович Обровска Александра. Рідна Віра як основа національної ідеї — особливий розгляд сербської звичаєвої спадщини // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Рідна Віра — духовна сутність слов'ян» (м. Київ, 15 січня 2005 р.), Київ, 2005 (<http://alatyr.org.ua/literatura/konfer1/12.htm>)].
- Марјановић 2007: Марјановић, Милица. Етноними са негативном експресивном конотацијом // Шездесет година Института за српски језик САНУ : зборник радова II / Уред. С. Танасић. — Београд : Институт за српски језик САНУ, 2007, С. 109–118.
- Маројевић 2009: Маројевић, Радмило. Преплитање хришћанске и српске народне традиције у лексици и фразеологији // Српска теологија данас / Први годишњи симпозион, Православни богословски факултет, Београд, 29-30. маја. — Београд : Православни богословски факултет, 2009.
- Матавуљ 2001: Матавуљ, Симо. Десет најлепших прича / У избору Јована Радуловића. Београд: Лирика, 2001.
- Милаш 1989: Милаш, Никодим. Православна Далмација : историјски преглед. — Београд: Сфаирос, 1989[=1901, 1920]. — 574 с.
- Милошевић 2004: Милошевић, Радомир. Православна еортологија. — Смедерево: Храм Светог апостола Луке, 2004. — 422 с.
- Моја слава 1997: Моја слава: Свети Никола (житије, чин славе, славарица) / Уред. Епископ бачки Иринеј. — Нови Сад: Беседа, 1997. — 90 с.
- Наумов 1989: Наумов, Е. П. Процессы развития этнического самосознания в Сербии и Боснии в XII–XIV вв. // Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху зрелого феодализма / Отв. ред. Г. Г. Литаврин, Вяч. Вс. Иванов. — Москва: Наука, 1989. — С. 94–117.
- Недељковић 1990: Недељковић, Миле. Годишњи обичаји у Срба. — Београд: Вук Караџић (= Библиотека Корени), 1990. — 379 с.
- Пажанин 2003: Pažanin, Ana. Utjecaj ratnih migracija na ukupno kretanje stanovništva RH u razdoblju od 1991. do 2001. godine. — Zagreb: Filozofski fakultet, 2003 (= необјављени магистарски рад).
- Пажанин 2006: Pažanin, Ana. Utjecaj prisilnih migracija na promjene ukupnog kretanja

- stanovništva ratom zahvaćenih županija Hrvatske // Anali Hrvatskog politološkog društva. — God. 3. — 2006[=2007]. — S. 459-481.
- Пекић 1983: Пекић, Миленко. Јеротеј Ковачевић — Вуков пријатељ из Далмације // Научни састанак слависта у Вукове дане. — Књ. 12. — 1983. — С. 129-139;
- Петровић 2006: Петровић, Тања. Здравница код балканских Словена: етнолингвистички поглед. — Београд: Балканолошки институт САНУ, 2006. (= Посебна издања 89). — 218 с.
- Пипер 2007: Пипер, Предраг. О пореклу имена *Немања* // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — Књ. L. — 2007. — С. 683-689.
- Ревија 1999: Revija za socijalnu politiku. — Sv. 6. — Br. 2 (1999) (<http://www.rsp.hr/ojs2/index.php/rsp/article/view/310/314>) / Приредили: N. Magdić i V. Puljiz (према: A. Akrap i suradnici. *Kretanje ukupnog broja stanovnika Republike Hrvatske od popisa stanovništva 1991. do 1998. godine i kvantificiranje pojedinih sastavnica*. Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar". — Zagreb, 1998).
- Станковић 2002: Станковић, Радмила. Какав дан, таква част // НИИ / Недељне информативне новине. — Бр. 2709 (28. новембар 2002).
- Толстој 1989: Толстой, Н. И. Этническое и культурное самосознание сербов в связи с развитием письменности (литературы) и литературного языка в XII–XIV вв. // Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху зрелого феодализма / Отв. ред. Г. Г. Литаврин, Вяч. Вс. Иванов. — Москва: Наука, 1989. — С. 117–129.
- Цвијић 1922: Цвијић, Јован. Балканско полуострво и јужнословенске земље: основе антропогеографије, књ.1. — Београд: Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1922. — 418 с. (вид. такође: http://www.promacedonia.org/serb/cvijic/cvijic_balkansko_poluostrovo_1.pdf).

Резюме: В работе в общих чертах рассматриваются специфичные признаки этнокультурного и духовного наследия (преимущественно с точки зрения празднования семейного праздника — „крестной славы“) православного и католического населения одного севернодалматинского села, а также причины и последствия ухудшения совместного сосуществования верующих в кризисных периодах. Представлены отдельные фрагменты культурной и политической истории села, религиозной и речевой практики его жителей, а также этикетные и фольклорные традиции их жизни, собранные из различных источников. Описываются и анализируются тенденции ускоренного разрушения одного местного и регионального биконфессионального коллектива на грани XX и XXI вв., а также причины внезапного исчезновения православного культурного наследия и его подлинного носителя — сербского народа. Вместе с тем рассматриваются и следы сохранения православных традиций у католического населения в северной Далмации.